

SABINA UNGUREANU

Rene Girard

Prăbușirea Satanei

Ed. Nemira, București, 2006

Intenția mărturisită încă dintru început de René Girard este configurarea unei „antropologii a religiosului” care să desfășoare marea hartă a culturii umane.

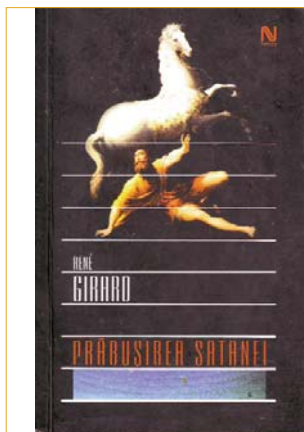
Deși rămâne fidel tematicii legate de sacru și de violența umană și se slujește de instrumentarul terminologic consacrat în Violența și sacral sau țăpul ispășitor, o dată cu lucrarea de față se produce un viraj ușor deconcertant în optica gânditorului francez. Scriitura se îmbogățește și se impregnează cu semnificații religioase, nemaiaivând ca punct de plecare studiul sacralului în ipostazele sale mitologice și literare, ci cărțile biblice și evanghelice.

Declinându-și pretențiile filosofice și teologice, autorul întreprinde o pledoarie demistificatoare care încearcă să reabiliteze spiritul tradiției iudeo-creștine, să spargă cercul prejudecăților care o circumscriu și să dizolve haloul mitic cu care timpul a aureolat-o. Ceea ce a reprezentat proiectul creștin nu a avut doar o valoare figurativă, redusă la dimensiunea pur alegorică a textelor biblice, incluse laolaltă în categoria „marilor povestiri”. Studiul atent al doctrinei evangheliilor lasă să se întrevadă, dincolo de aspectul revelatoriu, o profundă și complexă realitate antropologică, a cărei chintesență e însăși persoana lui Isus și miracolul Învierii. Prin vocea acestuia, creștinismul condamnă și dezamorsează mecanismele victimare și violența unanimă considerată de vechile colectivități umane benefică și ordonatoare.

Creștinismul originar se înalță ca un far care luminează întinderile întunecate ale ignoranței mentalității arhaice, tributară violenței mimetice și omorului fondator, reflectate în mituri și reproduse într-o serie de rituri sacrificiale. Până la biblic, care le descoperă și le stigmatizează, aceste acte de violență au rămas adânc îngropate în „infrastructura mitologică”. Astfel, „Evangheliile sunt ca o hartă rutieră a crizelor mimetice și a rezolvării lor mitico-rituale, un ghid care ne permite să circulăm în religiosul arhaic fără să ne rățăcim”.

Abia în textele sfinte se problematizează pentru prima dată natura adevărată a ceea ce rămâne o constantă antropologică: violența colectivă, violență care se reiterează cu regularitate în sumbrul univers mitic, grație credinței în proprietățile sale transfiguratoare. Girard consideră Biblia și Evangheliile cheia de boltă pentru explicitarea acestui proces mimetic și al violenței care avea deja gravat pe ea principiul hobbesian care susține că „omul e lup pentru om”.

Împrumutând din etnologie metoda comparativă, Girard își propune să demonstreze diferențele care separă universul mitic de cel creștin. Pentru început Girard avansează teza similitudinilor textuale dintre unele mituri – ca cel al lui Oedip sau al mira-

Sabina

Ungureanu

Department of
Philosophy, Babes-
Bolyai University,
Cluj, Romania.

Key words:

violence, sacred,
mimetic, religious
anthropology, mythi-
cal univers, christian
univers, Satan, Rene
Girard

colului lui Apollonios din Tyana – și episoade biblice pentru care ilustrative ar fi povestirea despre Iosif sau relatarea Patimilor lui Isus. Datele lor comune sunt regăsite chiar și în fenomenologia medievală a vânătorii de vrăjitoare.

Această corespondență surprinzătoare relevă de reperarea unei analogii structurale care îngăduie recompunerea unei realități infra și extra textuale comune celor două universuri. Intervalul comun dintre miteme și secvențele biblice constă într-o așa zisă „antropologie a mimeticului”, cu rădăcini în dorința și rivalitățile deopotrivă mimetice, inerente naturii umane. Existența aceluiași obiect al dorinței generează antagonisme care, datorită mimetismului mutual, șterge diferențele individuale și transformă adversarii în ființe interschimbabile, dublul aceluiași tip uman. O dată suprimate diferențele identitare, jocul mimetic al rivalităților sau al „scandalurilor”, cum le definește Biblia, își multiplică mișcarea și asupra celor din jur, seducând mulțimea și luând-o în stăpânire. Micile focare conflictuale proliferază și se extind vertiginos asupra colectivității, prin intermediul aceleiași forțe redutabile a mimetismului, escaladând tensiunile până la paroxismul unei crize generale. „Scandalurile dintre indivizi sunt pârlășele care se revarsă în marile râuri ale violenței colective. Se poate vorbi de o ambalare mimetică de natură a reuni într-un fascicul unic, împotriva aceleiași victime, toate scandalurile până nu demult independente unele de altele.” (p. 39)

În cadrul crizei generalizate, mulțimea devine o masă amorfă și omogenă, care acționează ca un singur trup, debordând de furie. Dar, în cele din urmă, uniformizându-se, violența reușește să se autoanihileze prin declanșarea mecanismul victimar, care funcționează ca o supapă, deflând tensiunile și polarizându-le asupra unei victime unice, potențial sacrificabile. E vorba de ceea ce modernii denumesc în mod generic cu apelativul de „țap ispășitor”, care dobândește virtutea de a eradica acel „bellum omnium contra omnes”, cu efecte fatale pentru societate.

Astfel, „toți contra toți” care fragmenta colectivitatea și o amenința cu aneantiizarea se preschimbă într-un unanim și reconciliator „toți contra unul”. Tranchilizarea mulțimilor și neutralizarea discordiei rezidă chiar în perfecta unanimitate a linșajului spontan. Numai în acest fel „criza e încheiată, calmul e restabilit, ciuma e vindecată, stihiiile se potolesc, haosul dă înapoi, ce era blocat se deblochează, neîmplinitul se împlinește, lacunarul se completează, nediferențiatul de diferențiază”. (p. 82)

Socotită la început periculoasă și deci inoportună, victima devine în ochii comunității un salvator divin care a restituit ordinea și a guvernat reconstrucția sistemului cultural. Prin urmare, miturile atestă o dublă transfigurare victimară: mai întâi, aceasta are parte de culpabilizare și de sacrificare, pentru ca mai apoi să se metamorfozeze într-un binefăcător și un restaurator al liniștii.

În comunitățile pre-creștine, acest fenomen de mulțime își reproduce neîncetat ciclul mimetic în structuri ritualizate, de rutină, care constituie formele fruste ale sacrului arhaic, rudimente ale religiosului, pe care creștinismul nu le recunoaște și le consideră manifestările păgâne ale „iluziei satanice”.

Ciclul mimetic și violența colectivă care se consumă în mod repetat în universul arhaic al miturilor cunosc o largă diseminare și în context biblic. Cu toate acestea, finalitatea lor e întotdeauna diferită, iar în cadrul Evangheliilor, schema mitică se răstoarnă. Ocultarea violenței, falsificarea mecanismului victimar prin nedreptățirea unei victime inocente, apoi divinizarea și victimizarea divinului, generatoare de false epifanii, sunt considerate de viziunea creștină drept morfologia pretensei sacralități arhaice. Noua realitate revelată prin figura mesianică demistifică ambalările contagioase ale mulțimii și iluzia persecutoare, recunoscând lipsa de vinovăție a victimei și dezbrăcând-o de valențele

sacre.

Abia „știința biblică a violenței descoperă resorturile care acționează violența și care nu posedă deloc virtuți catarctice, ci reprezintă Satana prin excelență”. După ce s-a mulțumit să cerceteze în paralel miturile și povestirile biblice, Girard operează acum o schimbare de direcție, aplicând peste universul arhaic grila de lectură creștină și adoptând retorica textelor evanghelice.

În acest spirit, autorul revalorifică noțiunea evanghelică de Satana asimilând-o însuși mimetismului conflictual. Diavolul devine suveranul acestei lumi, căci, profitând de ignoranța subiecților umani, el pune în funcțiune mașinăria circularităților mimetice, insinuându-se în sânul mulțimilor și ambalându-le până la limita supremă a crizei mimetice. Dar tot el se retrage și declanșează mecanismul victimar care pune capăt crizei și împiedică autodistrugerea comunității. E ceea ce în Biblie apare sub sintagma „Satana expulzează pe Satana”. Acest unghi de vedere elucidează și enigma societăților mitico-rituale. Acestea căzuseră pradă lanțului infinit al ambalărilor mimetice tocmai pentru că nu aveau conștiința caracterului lor real, erau incapabile să sesizeze în acestea articulațiile proiectului satanic. Însă limbajul simbolic al Evangheliilor divulgă și depășește limbajul obscur al violenței umane. Mai mult, ceea ce au însemnat Patimile lui Cristos dezamorsează mecanismul victimar instituit de Satana și-l neutralizează. Satana a fost, la rândul-i, mistificat și dezarmat, redus la neputință. Legitimitatea religiei creștine, impusă prin forța revelatoare, aruncă în dizgrație fetișismul practicilor și credințelor arhaice. Ea reprezintă triumful concepției creștine monoteiste asupra falselor divinități mitice, născute din sângele victimelor nevinovate.

Urmărind firul proiectului său antropologic, Girard străbate versanții culturii umane, trecând de la infernala spirală mitologică, cu circumvoluțiile dantești ale rivalităților, ambalărilor mimetice, escaladărilor conflictuale și sacrificiului uman violent, la revoluționara gândire creștină, care aruncă o nouă lumină asupra tenebrei credințelor mitice. Călăuzit de această lumină, scriitorul își incheie periplul pe pământul lumii moderne și al celei actuale, în care adânc implantata tradiție iudeo-creștină, deși revolută și reprimată în subteran, cunoaște apariția unui rod nou: preocuparea modernă pentru victime, fenomen căruia nici o societate anterioară, oricât de religioasă, nu i-a înțeles adâncile semnificații.

Scrisă la sfârșit de secol XX, această carte are într-adevăr o grea miză antropologică. Dincolo de sistemul semnificant cu care operează Girard, dincolo de abaterea de la direcția epistemologică pe care și-o propune înspre o operă ce are mai curând aspectul unei profesii de credință și a unei apologii a religiei creștine, se întrezărește un scop mai subtil. Într-un secol care a asistat la cele mai cumplite orori și a cunoscut recrudescența, mai violentă și mai deumanizantă ca oricând, a vechilor mitologii, sub aripa de fier a ideologiilor, trebuie să aibă loc o prăbușire a Satanei. Tocmai de aceea vede Girard în principiile creștinismului un balsam, o speranță, deschiderea spre o re-umanizare. Cu aceasta, însă, e vizibil faptul că Girard se îndepărtează de spiritul general al operei sale, deschizându-se spre o antropologie de tip teologic.